

กรณีศึกษาหนึ่่นอกระบบของเกษตรกร
นายอุดม คຸ້มภักย์
เกษตรกรอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ
วิกฤตหนึ่่นอกระบบเกษตรกร กับทางออกที่ยั่งยืน
12 มกราคม 2559
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดทำโดย
มูลนิธิชีวิตไท (โลโคลแอค)
landactionthai.org

กรณีศึกษาหนี้ในระบบของเกษตรกร
นายอุดม คุ่มภัย
เกษตรกรอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

“อุดม คุ่มภัย” อายุ 48ปี อาศัยอยู่กับครอบครัวที่อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี หลังจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 อุดมสมัครเข้าทำงานเป็นลูกจ้างที่โรงงานเพาะเชื้อเห็ด ทำงานอยู่ได้ราวครึ่งปีจึงลาออกและมาสมัครเป็นพนักงานของบริษัทเอกชน เปลี่ยนงานอยู่หลายที่ ในที่สุดก็ลาออก และคิดจะสร้างอาชีพเพื่อเป็นหลักประกันที่มั่นคงให้กับตัวเอง ด้วยการเพาะเชื้อเห็ด และรับเหมาทำก้อนเชื้อเห็ดขาย

ครอบครัวของอุดมมี 2 อาชีพหลักคือ ค่าขายผักและผลไม้ตามตลาดนัด ซึ่งมีครอบครัวของน้องสาวและพี่สาวเป็นผู้ดูแล ส่วนอาชีพเพาะเห็ดและทำก้อนเชื้อเห็ดขายอุดมเป็นผู้ดูแลรายได้ของครอบครัวอุดม มาจากการขายผักและผลไม้ตามตลาดนัด ขายพืชผักในสวนบ้าง และเพาะเชื้อเห็ดและทำก้อนเชื้อเห็ดขาย รายได้จากการขายผักและผลไม้ มักเป็นเงินหมุนเวียนเนื่องจากต้องใช้เงินลงทุนมากซื้อมาและขายไป ซึ่งบางครั้งก็ขาดทุน ส่วนการทำก้อนเชื้อเห็ดขาย อุดมมีรายได้เดือนละประมาณ 13,000 บาท รายจ่ายหลักในครอบครัวคือ ค่าอาหารและข้าวสาร ค่าเล่าเรียนลูกสาวอุดม ค่าโทรศัพท์ ไฟฟ้าและประปา รวมกันประมาณเดือนละ 11,300 บาท

จุดเริ่มต้นของวงจหนี้ในระบบ

อุดมและครอบครัวอาศัยอยู่ในที่ดินซึ่งเป็นมรดกจากรุ่นพ่อแม่ พื้นที่ 1 ไร่ 2 งาน ซึ่งแบ่งการใช้ประโยชน์สำหรับปลูกบ้านประมาณ 2 งาน ทำโรงเพาะเชื้อเห็ดประมาณ 1 งาน ส่วนที่เหลืออีก 3 งาน ใช้ปลูกพืชผักสวนครัวทั่วไป เช่น มะกูด ตะไคร้ ข่า พริก ถั่วฝักยาว มะนาว พืชผักที่ปลูกนี้จะใช้สำหรับการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ส่วนที่เหลือจะถูกนำไปวางที่แผงขายผักของพี่สาว

ที่ดินที่อุดมและครอบครัวยุคก่อนอยู่ ปัจจุบันติดจำนองอยู่กับสหกรณ์การเกษตรอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรีที่ดินที่ดินแปลงนี้ เมื่อปี 2537 อุดมเคยนำโฉนดไปจำนองกับธนาคารศรีนคร¹ ตั้งใจจะนำเงินกู้ 150,000 บาท ไปซื้อที่ดินเพิ่มจำนวน 3 งานและขยายพื้นที่ทำการเกษตร แต่เมื่อกู้เงินมาแล้ว เจ้าของที่ดินแปลงดังกล่าวกลับเปลี่ยนใจยกเลิกไม่ขายที่ดิน อุดมจึงนำเงินกู้ที่ได้ไปลงทุนเลี้ยงหมู แต่ประสบปัญหาขาดทุน เพราะเกิดภาวะน้ำท่วม และราคาหมูตกต่ำลงทำให้อุดมกลับไปทำงานเป็นพนักงานของบริษัทอีกครั้ง เพื่อผ่อนชำระหนี้คืนให้กับธนาคาร ซึ่งใช้เวลาถึง 5 ปี จึงผ่อนหนี้ได้หมดและได้โฉนดที่ดินกลับคืนมา

ช่วงปี 2551 ครอบครัวยุคอุดมต้องการขยายโรงเรือนเพาะเชื้อเห็ดและแผงขายผักผลไม้ จึงนำที่ดิน 1 ไร่ 2 งาน ไปจำนองและกู้เงินจำนวน 300,000 บาท กับนายทุนเงินกู้ในระบบในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดสมุทรสงคราม โดยจำหนี้ได้ค่านวดดอกเบี้ยที่อุดมต้องชำระทั้งหมดแล้วนำมาหักลบกับจากยอดเงินต้นที่ขอกู้ทำให้อุดมได้เงินสดจากการกู้ยืมครั้งนั้นราว 280,000 กว่าบาท และต้องจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้เพิ่มอีกเดือนละ 4,000 บาท

หลังจากนำเงินกู้อาขยายโรงเรือนเพาะเชื้อเห็ดแล้ว อุดมกลับประสบปัญหาก้อนเชื้อเห็ดไม่ออกดอก เนื่องจากเชื้อที่เลือกใช้ผลิตคุณภาพไม่ดีพอ ประกอบกับเจอภาวะไรแดงระบาด ทำให้ก้อนเชื้อเห็ดที่ลงทุนไปเสียหายถึงร้อยละ 80 อุดมจึงประสบปัญหาขาดทุนอย่างหนัก จนกลายเป็นวิกฤตเศรษฐกิจของครอบครัว

จากวิกฤตที่เกิดขึ้น เพื่อที่จะรักษาที่ดินมรดกไว้ อุดมและครอบครัวหาทางออกด้วยการหาแหล่งเงินกู้แหล่งใหม่ เพื่อนำเงินมาชำระดอกเบี้ยที่เกิดขึ้นและหมุนเวียนใช้จ่ายในครอบครัว แต่เป็นการกู้หนี้ในระบบแบบไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน และใช้พี่สาวและน้องสาวเป็นผู้ค้ำประกันแทนครั้งนั้นอุดมกู้ยืมเงินในระบบจากหลายแหล่ง สรุปได้โดยสังเขปคือ

เงินกู้แหล่งที่ 1 เป็นเงินที่ขอกู้จากเพื่อนที่รู้จักกันในบริษัทเดิม จำนวน 30,000 บาท และอุดมได้กู้เงินจากแหล่งนี้ อีกในครั้งที่สอง 20,000 บาท รวมดอกเบี้ยที่อุดมต้องชำระคืนเพื่อนทุกเดือน เดือนละ 3,000 บาท

เงินกู้แหล่งที่ 2 อุดมได้รับคำแนะนำจากเพื่อนบ้านว่ามีป่าคนหนึ่งในชุมชนใกล้เคียง ปล่อยเงินกู้ให้สำหรับคนที่เดือดร้อนและหมุนเงินไม่ทัน อุดมจึงไปขอกู้จำนวน 20,000 บาท และจ่ายดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อเดือน ต่อมาจึงไปขอกู้เพิ่มอีก 10,000 บาท อัตราดอกเบี้ยเท่าเดิม

¹ธนาคารศรีนครได้ถูกรวมกิจการเข้ากับธนาคารนครหลวงไทยในปัจจุบัน

เงินกู้แหล่งที่ 3 เป็นแหล่งเงินกู้ที่อุดมไม่เคยรู้จักมาก่อน รู้เพียงว่าเป็นนายทุนจากจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งให้พนักงานหรือนายหน้านำเงินมาปล่อยกู้อีกทอดหนึ่ง อุดมกู้เงินจำนวนทั้งสิ้น 20,000 บาท และต้องจ่าย ดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อเดือน

เงินกู้แหล่งที่ 4 เป็นเงินกู้จากผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านข้างเคียง ยอดเงินที่ขอกู้เป็นจำนวน 20,000 บาท จ่ายดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อเดือน

เงินกู้แหล่งที่ 5 เป็นแหล่งเงินกู้ที่ติดประกาศตามเสาไฟฟ้า ตู้โทรศัพท์ และตามป้ายประกาศสาธารณะ ทั่วไป เป็นการปล่อยกู้ผ่านนายหน้า ที่เรียกว่าพวก “หมวกกันน็อค” ลูกค้าที่ต้องการกู้สามารถโทรศัพท์เข้าไป ขอกู้ได้โดยสะดวก อุดมกู้เงินจากแหล่งนี้หลายก้อน ตั้งแต่ 1,000 บาท ถึง 5,000 บาท เพื่อนำเงินมาใช้จ่าย หมุนเวียนในครอบครัว และใช้คืนดอกเบี้ยให้กับเจ้านี่รายต่างๆ ในลักษณะของการกู้หนี้ เพื่อนำมาหมุนคืนใช้ หนี้รายวัน

เผชิญวิกฤตชีวิตจากหนี้ในระบบ

อุดมมีชีวิตอยู่ในวังวนของการกู้หนี้จากแหล่งหนึ่งเพื่อนำไปใช้คืนให้กับอีกแหล่งหนึ่งเป็นเวลาประมาณ 1 ปี จากที่เคยจ่ายดอกเบี้ยรายวันเพียงวันละ 200-300 บาท ในช่วงท้ายๆ ต้องจ่ายดอกเบี้ยรายวันสูงถึงวันละ 1,000 บาท ในจุดนี้อุดมกล่าวว่า “ต้องหมุนหาเงิน 1,000 บาทเพื่อใช้หนี้ทุกวัน ทำได้เพียงประมาณ 1 เดือน ก็ ล้มป่วยเลย เพราะหาเงินมาหมุนใช้หนี้ต่อไปไม่ไหว” “เป็นวิกฤตของวิกฤตในชีวิต เนื่องจากต้องหนีหัวซุกหัวซุน จากการตามทวงหนี้ของเจ้านี่แต่ละรายที่ตามทวงเราทุกวัน”

วิธีการทวงหนี้ของเจ้านี่ในระบบมีแตกต่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับประเภทของแหล่งเงินกู้ เช่น เจ้านี่ที่เป็นเพื่อนบ้านหรือคนรู้จักกัน จะใช้วิธีโทรศัพท์ทวงหนี้เท่านั้นถ้าเป็นเจ้านี่ต่างชุมชนหรือต่างถิ่นใน ละแวกใกล้เคียงที่ถูกแนะนำโดยเพื่อนบ้าน อาจใช้วิธีทวงถามผ่านเพื่อนบ้านหรือคนรู้จักกัน แต่ถ้าเป็นเจ้านี่ที่อยู่ห่างไกลมากๆ หรืออยู่ในจังหวัดอื่น มักใช้วิธีให้นายหน้าโทรทวงถามหรือนัดเวลาชำระเงินนอกจากนั้นก็มีการทวงแบบกะทันหัน เพื่อไม่ให้ลูกหนี้หลบหนี คือไม่มีการนัดหมายล่วงหน้า แล้วขับรถมาตามทวงถามหนี้ถึง หน้าบ้าน

มีบางครั้งด้วยเช่นกันที่อุดมออกไปทำงานนอกชุมชน และมีสายลับของเจ้าหน้าที่ซึ่งอุดมไม่รู้จักรอคอย รายงานความเคลื่อนไหวของอุดมให้กับเจ้าหน้าที่ทราบ และพนักงานของบริษัทเจ้าหน้าที่จะเข้าไปทวงถามหนี้ถึง สถานที่ทำงานของอุดม

นอกจากวิธีการทวงหนี้ดังกล่าวแล้ว ยังมีการทวงหนี้โดยการข่มขู่คุกคามทางวาจา และการทำร้าย ร่างกายช่วงที่อุดมเผชิญปัญหาถูกทวงหนี้จากเจ้าหน้าที่นอกระบบเป็นช่วงที่วิกฤตของชีวิต และส่งผลกระทบต่อ สุขภาพจิตของอุดมหลายอย่าง เช่น ทำให้เกิดความกลัว และระแวงต่อปฏิกริยารอบตัว เช่น เสี่ยงรถ เสี่ยงหมา เถ่า หรือเสียงคนพูด ทำให้สมาชิกในครอบครัวเกิดความตึงเครียด อยู่ในอาการที่ไม่ค่อยพูดจากันเหมือนเดิม เพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนหลีกเลี่ยงที่จะพูดคุยด้วย เนื่องจากเกรงว่าอุดมหรือคนในครอบครัวจะขู่ข่มขู่เงินอีก ความกลัวและความละอายใจที่เกิดขึ้น ทำให้อุดมต้องหลบเลี่ยงที่จะคบค้าสมาคมกับเพื่อนบ้าน ด้วยการ ออกไปรับจ้างทำงานนอกชุมชน และสุดท้ายของปัญหารุมเร้าที่เกิดขึ้นทั้งหมด ทำให้อุดมเกือบตัดสินใจฆ่าตัว ตายเพื่อหนีปัญหา

บทเรียนและทางออกของปัญหานี้นอกระบบ

การดำเนินชีวิตแบบหลบซ่อนจากคนที่คอยติดตามทวงหนี้ และเหตุการณ์ที่อุดมเคยคิดฆ่าตัวตาย ทำให้อุดมกลับมาใช้เวลาทบทวนข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นทั้งหมดในชีวิตใช้สติและให้กำลังใจกับตัวเอง ดังที่อุดม กล่าวไว้ว่า “ต้องใช้สติเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาพยายามค้นหาบ่อเกิดของปัญหา แล้วค่อยๆคิดหาทางแก้ไข ปัญหาไปที่ละอย่าง อีกทั้งต้องคิดให้กำลังใจตัวเองด้วยว่า เราไม่ได้ตั้งใจจะโกงเขาแต่อย่างใด เพียงแต่เรายังไม่ มีความสามารถในการชำระหนี้ทั้งหมดได้ในตอนนี้”

หลังจากนั้น อุดมได้ปรึกษากับสมาชิกในครอบครัว และตัดสินใจขออนุญาตเจรจากับเจ้าหน้าที่นอกระบบทุกรายเพื่อขอผ่อนชำระหนี้ให้หมด โดยจะทยอยชำระให้เสร็จสิ้นทีละราย ซึ่ง หลังจากการเจรจา เจ้าหน้าที่ทุกรายได้ ยอมรับข้อเสนอการผ่อนชำระของอุดม

ส่วนเจ้าหน้าที่นอกระบบรายใหญ่ ในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดสมุทรสงคราม อุดมได้ขอกู้เงินจาก สหกรณ์การเกษตรอำเภอโพธาราม เพื่อนำมาชำระหนี้ที่ค้างชำระอยู่ 70,000 บาท ปัจจุบันโฉนดที่ดินของ อุดม จึงถูกย้ายมาจำนองอยู่ที่สหกรณ์การเกษตรโพธารามแทน

จากบทเรียนการเผชิญปัญหาหนี้นอกระบบ คุณจะมีข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหาหนี้นอกระบบของเกษตรกรรายอื่น และกับหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาหนี้นอกระบบ ดังต่อไปนี้ 1) ผู้ที่จะกู้หนี้ทั้งในและนอกระบบควรศึกษาข้อมูลหรือที่มาของแหล่งเงินกู้ให้มีความชัดเจนก่อนขอกู้ยืม 2) ผู้ที่จะกู้ยืมเงิน ควรประเมินความสามารถของตนเองในการชำระเงินคืนเงินกู้ให้กับเจ้าหนี้ด้วย 3) เมื่อกู้เงินแล้ว ผู้กู้ควรหาอาชีพเสริมเพื่อให้มีสภาพคล่องมีเงินมาหมุนเวียนชำระหนี้ 4) หน่วยงานภาครัฐควรมีมาตรการฟื้นฟูอาชีพให้กับเกษตรกรหรือผู้ที่เป็นหนี้อย่างจริงจัง มีการติดตามประเมินผล รวมถึงคอยให้คำแนะนำเกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่างๆ เพื่อให้เกษตรกรแก้ไขปัญหาวิกฤตชีวิตและเศรษฐกิจของตนเองได้ 5) หน่วยงานภาครัฐควรมหามาตรการในการผันหนี้นอกระบบให้เป็นหนี้ในระบบ และ 6) ภาครัฐควรมหามาตรการในการสนับสนุนเงินทุนเพื่อการประกอบอาชีพให้กับเกษตรกรอย่างทั่วถึง